

ПОРЯТУНОК УНІКАЛЬНИХ РОЗПИСІВ БУДИНКУ І.Х. БОЙКА У М.ХАРКОВІ

Бабак О. В., Гончарова К. Ю., Коваль В. В., студенти 4-РСМЖ

Харківська державна академія дизайну і мистецтв

Анотація. У статті розглядається загрозливий стан розписів М.С. Самокіша та С.І. Васильківського у будинку І.Х. Бойка та можливості їх реставрації та консервації.

Ключові слова: М.С. Самокіш, С.І. Васильківський, будинок І.Х. Бойка, Полтавське Земство, український модерн, монументальний розпис, реставрація, консервація.

Аннотация. Бабак О. В., Гончарова К. Ю., Коваль В. В. Спасение уникальных росписей дома И.Х.Бойко в г.Харькове. В статье рассматривается современное состояние росписей М.С. Самокиша и С.И. Васильковского в доме И.Х. Бойко, а так же возможности их реставрации и консервации.

Ключевые слова. М.С. Самокиш, С.И. Васильковский, дом И.Х. Бойко, Полтавское Земство, украинский модерн, монументальная роспись, реставрация, консервация.

Summary. Babak O., Goncharova K., Koval V. Rescue of unique lists of a house of I.H.Bojko in Kharkov. The subject matter of the research is the condition and further restoration of M.Samokish's and S.Vasilkovskiy's mural painting in I.Boiko's House.

Keywords: M. Samokish, S. Vasilkovskiy, Boiko's House, Poltava Zemstvo, Ukrainian modern, mural painting, restoration, preservation.

Постановка проблеми. Будинок І.Х. Бойка, розташований на вулиці Мироносицькій 44, є цікавою сторінкою в історії розвитку мистецтва України загалом і зокрема міста Харкова. Збудований у 10-ті роки 20 століття, він представляє собою пам'ятку архітектури народного стилю або українського модерна. На той час цьому напрямку приділялась головна роль у забудові міста Харкова. Видатним українським художником С.І. Васильківським був заснований архітектурно-мистецький відділ Харківського літературно-художнього гуртка, який працював над забудовою громадських та жилих приміщень. Однією з таких споруд став будинок І. Х. Бойка, збудований за проектом С.П. Тимошенка, П.І. Ширшова і П.В. Соколова. В середині будинок був розписаний рослинним орнаментом, зробленим М.С. Самокішем, який також входив до цього гуртка, а між сходами було розташовано живописне панно С.І. Васильківського, наклеєне на стіну. Дім нагадував скриню, де спочатку жив сам замовник – І.Х. Бойко. Тепер будинок І.Х. Бойка – це під'їзд житлового дому, де мешкають багато хазяїв, а «скриня» зазнала багато втрат. Після заселення будинку мешканцями живописне панно С.І. Васильківського було знищено.

Будинок І.Х. Бойка, як пам'ятка архітектури, зберігся лише частково, тому що зазнавши змін у перебудові, він втратив свій первісний вигляд. Зараз

здається неможливим відновити башти, перебудувати дах... Але зберегти будинок І.Х. Бойка, як пам'ятку мистецтва, ще під силу, незважаючи на недбайливе ставлення до них: витік води через димохід на розписи, пошкодження розписів через перебудову будинку або ж локальні записи розписів олійною фарбою, не кажучи вже про поновлення розписів вестибюлю.

Актуальність цього дослідження постає дуже гостро. Тому, рятуючи розписи цього будинку, ми рятуємо єдину монументальну роботу художника М. С. Самокіша, яка збереглася до теперішнього часу і дає змогу говорити про нього не тільки, як про художника-баталіста, але і як про художника-монументаліста. Треба зауважити, що до цього моменту всі дослідження, що стосуються будинку І.Х. Бойка, обмежувались лише мистецтвознавчими та історичними напрямками. Розробка та вибір реставраційних методик для подальшої їх апробації проводяться вперше.

Задача дослідження – вивчення історичних джерел про будинок І.Х. Бойка та український модерн, систематизування матеріалів попередніх досліджень, пошук свідчень про авторів розписів: М.С. Самокіша та С.І. Васильківського, пошук аналогів монументальних праць М.С. Самокіша та С.І. Васильківського, підбір та розробка реставраційних методик на базі досліджень в ультрафіолетовому випромінюванні, хімічних та мікроскопічних досліджень для подальшої їх апробації. Також, можливість реконструкції втрачених частин розписів.

Ціль дослідження – на основі комплексних досліджень розробити методики реставрації розписів М.С. Самокіша та С.І. Васильківського у під'їзді будинку І.Х. Бойка, провести апробацію результатів роботи на фрагментах розпису.

Теоретична цінність дослідження – вперше були зібрані та систематизовані наукові та періодичні матеріали, які стосуються розписів М.С. Самокіша та С.І. Васильківського у під'їзді будинку І.Х. Бойка. Також розроблені методики реставрації розписів будинку І.Х. Бойка.

Практична цінність дослідження – розроблені та підібрані методики реставрації можуть бути використані при реставрації монументальних розписів початку ХХ ст.

Аналіз літератури показав [3], що до теперішнього часу дослідження про пам'ятку мистецтва - будинок І.Х. Бойка, обмежувалися лише історичною довідкою. Було з'ясовано історію побудови будинку у 1910 році харківським меценатом І.Х. Бойко, дослідники згадують про пізнішу її перебудову у 1931 році. Детально описана діяльність і роль архітектурно-художнього відділу Харківського літературно-художнього гуртка, який було створено 1912 році з ініціативи академіка С.І. Васильківського в місті Харкові. Вказується, що С.І. Васильківський та І.Х. Бойко співпрацювали, і що С. І. Васильківський запросив М. С. Самокіша зробити розписи у будинку І.Х. Бойка, ескізи яких М.С. Самокіш презентував на одній з виставок гуртка.

Підтверджено і наявність на одній зі стін будинку картини С. І. Васильківського, яка згодом була знищена. Встановлена її назва: «Козацька левада». Все це підтверджує авторство розписів М. С. Самокіша і С. І. Васильківського. Були ретельно проаналізовані та описані самі розписи, були зроблені описи навіть їх пошкоджень, локальних записів та поновлень. Згадується, що у 1973 році розписи були звільнені від побілки, тоді були зняті розміри, виконані копії та фотографування розписів. Але до теперішнього часу ніхто не займався реставрацією цієї пам'ятки і, навіть, не були розроблені методи її консервації.

Отже, проаналізовані джерела, дають змогу попередньо добре ознайомитися із історією створення пам'ятки архітектури і монументального живопису та з історією її руйнування. Аналіз літературних джерел, присвячених розвитку реставраційних технологій, дає можливість розробити методики реставрації розписів будинку І.Х. Бойка, в місті Харкові.

Результати дослідження. Розписи будинку І.Х. Бойка – останній монументальний твір М.С. Самокіша та С.І. Васильківського, який не був до кінця зруйнований.

Єдиним аналогом монументального твору М.С. Самокіша та С.І. Васильківського є розписи Полтавського Земства, яке було зруйноване під час Другої Світової Війни. Зараз в цьому будинку можна побачити лише реконструкції, які були виконані 50-і роки полтавськими художниками та художником Тоцьким в 2002 р.

Через велику кількість втрат та записів єдиного монументального твору видатних українських митців початку 20 ст. постала необхідність з'ясувати принцип побудови рослинного орнаменту, який був притаманний їхній творчості, для проведення реконструкції. Ці данні були отримані в результаті експедиційної поїздки до міста Полтави, де знаходяться реконструкції подібного розпису М. С. Самокіша та С. І. Васильківського, до будинку Полтавського Земства. Єдині принципи у рішенні орнаменту просліджуються у будинку І. Х. Бойка та у Полтавському Земстві. Орнаментам притаманні такі риси, як плавність лінії, мінливість форм, динамічність композиції. На колонах в обох творах присутні орнаменти з геометричних фігур. Зображення орнаменту рослинного походження, вирішуються симетрично. Від прямого центрального стебла відходять однакові листя та пуп'янки, сформовані з трикутників, кругів та ін. Орнаментальне оформлення вікон у Полтавському Земстві та у будинку І. Х. Бойка не має відмін.

Проведені візуальні, мікроскопічні, біологічні дослідження (дослідження на наявність в розписі міцелій, були проведені науковим консультантом, професором, доктором біологічних наук, завідуючою кафедрою ботаніки Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, Т.В. Догадіною),

дослідження в ультрафіолетових променях та дослідження, які вимагають відбір проб. Встановлено: незадовільний стан збереження розпису, фракцію та хімічний склад пігментів, ґрунту, штукатурки, відсутність міцелій. М.С. Самокіш використовував натуральні мінеральні пігменти: вохра жовта, кадмій жовтий, глауконіт, віваніт, кобальт фіолетовий, умбра. В якості наповнювача ґрунту митець використовував червону землю. Мікроскопічні дослідження виявили дрібну фракцію більшості пігментів та домішки темного кольору. У складі штукатурки виявлено рівне співвідношення вапна та піску, та незначні домішки деревинного вугілля.

На базі проведених досліджень була розроблена програма реставраційних заходів: видалення малярних записів, видалення графіті, зміцнення фарбового шару та ґрунту, підведення реставраційного ґрунту, видалення забруднень, покриття розпису захисним шаром, тонування реставраційних вставок. На всіх етапах дослідження та реставрації проводилась фотофіксація розписів.

Апробація, розробленої методики реставрації, була проведена на двох фрагментах розпису (перший фрагмент: 75 см x 44,5 см, другий фрагмент: 69 см x 29 см). Реставраційні процеси зупинили руйнування розпису та привели його в експозиційний стан.

Залишається лише додати, що кожна збережена пам'ятка – це збережена частка нашої історії, яка для нащадків може стати справжнім скарбом. Тому, внутрішнє приміщення будівлі необхідно оберігати від різких перепадів температурно-вологісного режиму. У приміщенні треба проводити провітрювання. Оптимальним рівнем відносної вологості повітря при температурі від 15 до 21°C вважається вологість від 50 до 60%: в цих умовах різні пористі матеріали та й сам живопис набуває стабільну вологість.

Висновки. Розписи будинку І. Х. Бойка є унікальне мистецьке явище. Сучасний стан стінописів потребує негайної реставрації. На основі літературних джерел, а також комплексних матеріалознавчих досліджень вперше була розроблена методика реставраційних заходів що до збереження пам'ятки. Апробація, розробленої методики реставрації, була проведена на двох фрагментах розпису (перший фрагмент: 75 см x 44,5 см, другий фрагмент: 69 см x 29 см). Реставраційні процеси зупинили руйнування розпису та привели його в експозиційний стан.

Література:

1. Алексеев-Алурви Ю. В. Краски старых мастеров от античности до конца XIX в. – М.: 2000. - 160 с.
2. Алексеев-Алурви Ю. В. Красочное сырье и краски, используемые в живописи. Анализ и описание природного минерального и органического сырья, рецепты приготовления красок. – М.: Грааль, 2000. - 306 с.
3. Бабак О. В. Розписи М. С. Самокіша та С. І. Васильківського в буд. Бойко: стан дослідження // Молода мистецька наука України ІХ Електронна наукова

- конференція молодих науковців, докторантів, аспірантів, магістрантів, студентів. 15 грудня 2006 р. – Х.: ХДАДМ, 2006. - №9. – С.5-8.
4. Бідзіля В. О. Біоциди в реставраційній практиці. - К.: Національний науково-дослідний центр України, 2003. – 64 с.
 5. Вздорнов Г. И. История открытия и изучения русской средневековой живописи: XIX век. - М.: Искусство, 1986. - 384 с.
 6. Виннер А. В. Масляная живопись и ее материалы. – М.: ВЦСПС Профиздат, 1960. – 91 с.
 7. Виннер А. В. Материалы и техника монументально-декоративной живописи. - М.: Искусство, 1953. - 756 с.
 8. Виннер А. В. Материалы масляной живописи. - М.: Сварог и К, 2000. – 477 с.
 9. Виннер А. В. Фресковая и темперная живопись. Вып. III Материалы и техника станковой темперной живописи. Ч. 1. Темпера, основания и грунты. – М-Л.: Искусство, 1948. – 99 с.
 10. Виннер А. В. Фресковая и темперная живопись. Вып. III Материалы и техника станковой темперной живописи. Ч. 2. Краски, высыхание красок темперы. - М-Л.: Искусство, 1948. - 92 с.
 11. Гончарова Е. Ю. Росписи М. С. Самокиша и С. И. Васильковского в доме И. Х. Бойко: современное состояние и возможности реконструкции // Молода мистецька наука України IX Електронна наукова конференція молодих науковців, докторантів, аспірантів, магістрантів, студентів. 15 грудня 2006 р. - Х.: ХДАДМ, 2006. - №9. – С. 22-26.
 12. Гордон. Практические указания к живописи масляными красками. – М.: Типография Ф. Ф. Эбе, 1900. - 99с.
 13. Гренберг Ю. И. Технология станковой живописи. История и исследования. – М.: Изобразительное искусство, 1982. - 319 с.
 14. Денисенко О. И. Произведения из коллекции П. И. Харитоненко в собрании Харьковского художественного музея // Роль приватних колекцій у формуванні зібрань художніх музеїв / уклад Л. Є. Пономарьова. – Х.: Культурно діловий центр корпорації «Консалтингова група «Рубаненко и партнеры», 2005. – с. 109.
 15. Денисенко О. И. Произведения из коллекции П. И. Харитоненко в собрании Харьковского художественного музея // Музейний альманах. Наукові матеріали, статті, виступи, спогади, есе. – Х.: Курсор, 2005. – с.89-84.
 16. Кедринский А. А. Основы реставрации памятников архитектуры: обобщение опыта школы ленинградских реставраторов. – М.: Изобразительное искусство, 1999. – 182 с. – ил.
 17. Киплик Д. И. Техника живописи. – М.: Сварог и К. 1998. – 504 с.
 18. Комаров А.А, Технология материалов стенписи. М.: Изобразительное искусство, 1989. – 240 с.
 19. Кушлик О. М. Вибір матеріалів для реставрації настінного живопису – видалення багаточислових записів з живопису // Реставрація музейних пам'яток в сучасних умовах. Проблеми та шляхи їх вирішення. IV Міжнародна науково-практична конференція, тези доповідей 20-23 травня 2003 року. – К.: ННДРЦУ, 2003. – С. 70 - 74.
 20. Лейбфрейд А. Ю. Полякова Ю. Ю. Харьков. От крепости до столицы; Заметки о старом городе, - Х.: Фолио, 1998. – с. 281-283.
 21. Леонтовский А. М. Технология живописных материалов. - М-Л.: Искусство, 1949. – 220 с.
 22. Логвиненко Л. Душа художника на холодній стіні: Унікальний розпис під загрозою знищення // Слобідський край 5. 11. 2002. – Х.: 2002. – с.6.
 23. Лоханько В. Є. Художні матеріали і техніка живопису. - Харків.: Мистецтво,

1938. – 187 с.
24. Лоханько Ф. П. Флорова Т. І. Художні Матеріали: Техніка Живопису. – К.: Держ. видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1960. – 142 с.
25. Малярная техника / сост. В. В. Чернов, ред. А. А. Пеганов. – М.: Издательство академии архитектуры СССР, 1946. – 259 с.
26. Основы музейной консервации и исследования произведений станковой живописи / сост. и науч. ред. Ю. И. Гренберг, - М.: Искусство, 1976. – 221 с.
27. Павловский С. А. Материалы и техника монументально-декоративного искусства. – М.: Советский художник, 1975. - 206 с.
28. Полканов А. И. Николай Семенович Самокіш – Симферополь.: Крымиздат, 1960. – 150 с.
29. Проблеми збереження, консервації і реставрації музейних пам'яток історії та культури: Спецвипуск. Проблеми біопшкодження пам'яток історії та культури / Кол. авторів, кер. Кондратюк Т. О. – К. ШК ПК, 1998. – 172 с.
30. Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології: науковий збірник пам'яті Миколи Трохименко / ред. д. мист. М. Селівачова. – К.: АНТ, 2002. – 264 с.
31. Рево А. Я. Малярные и альфрейные работы. – М. Л.: Государственно издательство строительной литературы, 1940. – 440 с.
32. Реставрация икон. методические рекомендации. - М.: Всероссийский художественный научно-реставрационный центр им. И. Э. Грабаря, 1993.–234 с.
33. Романовський В. С. Пам'яткознавча діяльність українського архітектурно-мистецького відділу Харківського літературно-художнього гуртка (1912-1918рр.) // Культурна спадщина Слобожанщини. Культура і мистецтво: Збірка науково - популярних статей. – Х.: Курсор, 2004. – с.3-14.
34. Російсько - український практичний словник реставратора / ред. Н. С. Лозова. – К.: У АІД «РАДА», 2004. - 264 с.
35. Рыбников А. А. Техника масляной живописи. – М: Издание Всекохудожника, 1933. – 73 с.
36. Сарабьянов Д. В. Стилль модерн. Истоки, история проблемы. – М.: Искусство, 1989. – 294 с.
37. Сланский Б. Техника живописи. Живописные материалы. – М.: Издательство академии художеств СССР, 1962. – 378 с.
38. Технология, исследование и хранение произведений станковой и настенной живописи /йод ред. Ю. И. Гренберга – М.: Изобразительное искусство, 1987. - 346 с.
39. Українська листівка та філокартії: нотатки колекціонера. – К.: мистецтво, 1971. – С. 10.
40. Филатов В. В. Реставрация настенной масляной живописи / Предисл. Г.К. Вагнера. – М.: Изобразительное искусство, 1995. – 248 с.
41. Чепелик В. Харківські розписи академіка М. С. Самокіша // Прапор № 1 1974. – К.: 1974.-с.109-110.
42. Шкодовський Ю. М. Лаврентьев И. Н. Лейбфрейдом А. Ю. Полякова Ю. Ю. Харьков: вчера, сегодня, завтра. – Х.: Фолио 2002. – с. 118.
43. Яценко В. Р. Микола Самокіш. – К.: Мистецтво, 1979. – 150.

Надійшла до редакції 29.03.2007